

Aforizma Yazarı Olarak Midhat Cemal Kuntay

Ali Sait Yağar*

Öz

Midhat Cemal Kuntay, şiir, monografi ve roman türlerinde eser vermenin yanında tiyatro, deneme, eleştiri ve antoloji sahalarında kalem oynatmış, ders kitapları yazmış, süreli yayınlarda günlük yazılar kaleme almış çok yönlü bir edebî şahsiyettir. Onun nesrinin önemli hususiyetlerinden biri ise sıkça kullandığı aforizmalar olmuştur. Midhat Cemal, aforizma formunu eserlerinde kullanmanın yanında fikrî planda bu formun mantalitesini oluşturan ‘az sözle çok şey anlatmak’ düşüncesini de işlemiştir. Bu çalışmada Batılılaşma/Modernleşme sürecinde Batı’dan etkilenmenin bir tezahürü olarak görülebilecek olan aforizma anlayışı ve kullanımının Midhat Cemal Kuntay’ın eserlerinde teorik ve pratik olarak kendine nasıl yer bulduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Midhat Cemal Kuntay, aforizma, vecize.

Midhat Cemal Kuntay as a Aphorism Writer

Abstract

Midhat Cemal Kuntay is a versatile literary personality who has produces works of literary from many different forms of literature. Among his Works are poem, monograpy and novel. He also tried his hand on writing play, trial, criticism and anthological work as well as writing textbooks and writing on a daily collumn on a magazine. One of the main characteristic of his proses is aphorism that he uses frequently. Midhat Cemal, besides using the form of aphorism in his own works, he also gave works on the idea of saying much with few words. In this study how understanding and usage of aphorism that might be seen as the manifestation from The West in the process of Westernization/Modernization finds place on theory and practice in the works of Midhat Cemal Kuntay is examined.

Keywords: Midhat Cemal Kuntay, aphorism, maxim.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı ABD, İstanbul/Türkiye, alisaityagar@gmail.com

Midhat Cemal Kuntay (1885-1956), edebiyat tarihimizde Türk kültür ve fikir hayatının üç önemli siması olan Mehmet Âkif, Namık Kemal ve Ali Suavi hakkında hazırlanmış olduğu monografi çalışmalarının yanı sıra Mutlakîyet, Meşrutîyet ve Mütareke yıllarındaki tarihi olayların sosyal ve kültürel atmosferi içinde geçen, irili ufaklı kırka yakın karakterin bulunduğu ve hacmine rağmen kompozisyonunda yakaladığı başarıyla dikkati çekerek ona ‘keşke başka romanlar da yazsaydı’ dedirtecek güzellikteki tek romanı *Üç İstanbul* ile bilinmektedir. Midhat Cemal’in nesrinin önemli hususiyetlerinden birini ise sıkça kullandığı aforizmalar oluşturmuştur.

Aforizma formunun tarihsel serüveninin izlerini Milattan önceye kadar götürmek mümkündür. Kökeni eski Yunanca (*aphoriseyn* ‘tehdit etmek, ayırmak’ kelimesinden gelen) *aporismos*’a dayanan ve kaynaklarda Türkçeye Fransızcadan geçtiği ifade edilen¹ “aforizma”, Batı’da ilk defa Hipokrat’ın (MÖ 460-370) meşhur “Hayat kısa, sanat uzun, fırsat kaçıcı, deneyim tehlikeli, karar zor”² sözleriyle başlayan *Aphorismus* isimli kitabında ve daha çok insan sağlığının korunmasına yönelik tavsiyeleri ifade için kullanılmıştır. Daha sonraları Batı kültüründe siyaset, hukuk, edebiyat, sanat gibi alanlarda da benzeri özlü ifadeler için aforizma tabiri kullanılır olmuştur. Söyleyeninin belli olduğu, subjektif hükümler içerebilen bu tarz sözlerin genel doğrular olma gibi kaygıları yoktur.³ Özellikle felsefe ile yakın bir ilişki içerisinde olan aforizma formu Batı’da Friedrich Wilhelm Nietzsche, Friedrich Hegel, Franz Kafka, Arthur Schopenhauer gibi isimler tarafından sıklıkla kullanılmış ve yalnızca bu amaçla oluşturulan eserler meydana getirilmiştir. Fikir, hayal ve hislerin arkasında iz bırakarak çarpıcı bir şekilde sunulması ve kolay hatırlanabilirliğiyle aforizma formu, üstünde durulan ve yaygınlık kazanan bir anlatım yolu olmuştur. Nietzsche, “Benim arzum başkalarının bir kitapta anlattığı şeyi on cümlede anlatmaktır”⁴ diyerek aforizmaların kullanım alanına uygun bir açıklama getirmiştir.

Türk edebiyatında özlü söz söyleme başlığı altında değerlendirilebilecek “öz-deyiş, atasözü, darb-ı mesel, mısra-i berceste” gibi ifadelerden ziyade aforizma için Türkçe sözlüklerde genellikle ‘vecize’ tabirinin kullanıldığı ve aforizma ile vecizenin birbirine eş tutulduğu görülmektedir. “Bir fikir veya duyguyu en kısa ve özlü şekilde anlatan ve genellikle kimin tarafından söylendiği bilinen söz”⁵

- 1 Andres Tietze, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati**, C.1, Simurg Yay., İstanbul, 2002, s.105.
- 2 Orijinali Latince olan cümlenin İngilizcesi şu şekildedir: “Life is short, art is long, opportunity fleeting, experimentation dangerous, reasoning difficult.” Bkz.: Joseph T. Shipley, **Dictionary of World Literature: Criticism-Form-Technique**, Philosophical Library, New York, 1953, s.26.
- 3 a.e., s.26.
- 4 Caner Kerimoğlu, “Hakan Günday Romanlarında Aforizmalar”, **Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/1 Winter 2010, p.1148.
- 5 İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lügati**, C.3, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2006, s.307.

olarak tanımlanan vecize, Doğu-İslâm kültürlerinde özünde bir hikmet yatan, insanları dinî, ahlâki güzelliklere sevk eden etkileyici cümlelere verilen addır. Tahirü'l-Mevlevî vecizeyi “İcâz tarîkiyle söylenilmiş söz; elfâzı az, mânâsı çok kelam”⁶ olarak açıklar. Sözlükte “sözü kısaltmak” anlamına gelen icâz, belâgatte meânî ilmine dâhil bir terim olarak “bir maksat ve fikrin en az sözle açıklanması” demektir.⁷ İcâz kelimesi, “sözü kısa ve anlaşılır olmak” demek olan Arapça “vecz” kökünden türemiştir. Yine Arapça “ac”den türeyen icaz için ise terim anlam olarak “mûcize sayılacak kadar düzgün söz söyleme, mûcize derecesinde yüksek eser meydana getirme, belâgatin son mertebesi”⁸ karşılığının verilmiş olması dikkati çekicidir. İcâz, klâsik Türk şiirinde Ahmedî, Necâtî, Fuzûlî, Bâkî gibi önemli isimler başta olmak üzere birçok şair tarafından kullanılan bir ifade özelliği olmuştur.⁹

Farklı iki kültür ve medeniyet dairesinde doğarak gelişen “aforizma” ve “vecize”nin birbirini tam olarak karşılayabilen terimler olup olamayacağı veya vecizenin net bir şekilde hangi tarihten itibaren aforizma yerine kullanılmaya başlandığı noktasında kesin hükümler vermek muhtemel değildir. Türk edebiyatında kesin bir aforizma ve vecize ayırımına gitmeden bu iki tabirin yan yana kullanıldığı hatta kitap ismine taşındığı görüldüğü gibi¹⁰ vecize tabirinin hiç geçmeyip aforizmanın tercih edildiği örneklere de rastlanmaktadır.¹¹ 19. Yüzyıl’da kültür ve edebiyat hayatında yaşanan köklü değişiklikler sonucunda Türk edebiyatına giren birçok yenilik gibi aforizmaların da geleneğe eklenildiği, daha önce benzer ifade biçimleri için kullanılan vecize teriminin kullanım alanını da kapsayarak yaygınlık kazandığı söylenebilir.

Türk edebiyatında, Batı edebiyatlarındaki gibi aforizmalar adı altında yalnızca bu amaçla oluşturulmuş çalışmalar Cumhuriyet tarihine kadar yok denecek kadar azdır. Bu tarz ifadeler genellikle şair ve yazarlarımızın edebî eserlerinden alınmıştır. Cenab Şahabeddin’in *Tiryaki Sözleri* (1918), edebiyatımızda aforizmalar toplamından oluşan bu alandaki ilk derli toplu çalışmadır.¹²

6 Olgun Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, Yay. Haz. Kemal Edib Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973, s.179.

7 Ayrıntılı bilgi için Bkz.: M.A. Yekta Saraç, “İcâz”, *DİA*, C.XXI, İstanbul, 2000, s.392-393.

8 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lüğati*, C.2., Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2005, s.1338.

9 Klâsik Türk şiirinde icâz’ın seyri için Bkz.: Türkan Alvan, “Klasik Türk Şiirinde İcâz’a Dair Tesbitler Teklifler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.33, İstanbul, 2015, s.141-162.

10 Bkz.: Akil Muhtar Özden, *Aforizma: Dr. Akil Muhtar Özden 1877-1949 Vecizeleri*, Toplayan: A.S. Ünver; S. Kızıldağlı, N. Ayaydın, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1949.

11 Bkz.: Rıfat Necdet Evrim, *Bu Dünya Böyledir İşte, Aforizmalar, Denemeler, Sohbetler, Makaleler*, Anıl Yayınevi, İstanbul, 1958.

12 Eserin 1918’te çıkan ilk baskısında 361 adet aforizma yer almıştır. Daha sonra Cenab Şahabeddin’e ait bir defterde bulunan numaralandırılmış notların eklenmesiyle birlikte yapılan ikinci baskısında bu sayı 1860’a yaklaşmıştır. Bkz.: Cenab Şahabeddin, *Tiryaki Sözleri*, Haz. Orhan Fuad Köprülü; Reyhan Erben, Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1987.

Midhat Cemal Kuntay'ın eserlerinde de aforizma bağlamı altında değerlendirilebilecek bir cümlelik veya birkaç cümleden müteşekkil çarpıcı ve etkili ifadelere sıkça rastlanmaktadır. Bu ifadeler zaman zaman karşısındakini acze düşüren, okuyanı üzerinde düşünmeye sevk eden ve çeşitli anlam dairelerine kapı açmaya müsait şerh edilebilir cümlelerdir. Kuşkusuz benzer kullanımlar başka yazarların eserlerinde de görülebilir; ancak bu ifadeler Midhat Cemal'in eserlerinde keskin ve net bir biçimde karşımıza çıkmasının yanı sıra adeta bir leitmotif gibi sıklıkla tekrarlanan bir üslup tarzını oluşturmaktadır. Ayrıca Midhat Cemal, eserlerinde bu tarz örnekler sergilemenin yanı sıra otobiyografik izler taşıyan çalışmalarında “vecize söyleme merakı”ndan¹³ açıkça bahsetmiş, büyük şeyler söyleme arzusunun bilinçli bir tavrın ürünü olduğunu da ortaya koymuştur. M. Âkif için hazırlanmış olduğu monografide Âkif ile aralarında geçen muhaverelerden bahsettiği alttaki pasajda söz konusu anlayışın izlerini takip etmek mümkündür:

“ – *Hafız Kemal'in sesinde Sultan Süleyman devri var; bu seste kubbeler, sü-tunlar yükseliyor.*

Bunu söylediğim zaman Âkif'in benimle dostluğu birkaç senelik artardı. Onun bu heyecanından bende de büyük şeyler söylemek heyecanı artar

Edebiyatımız, tanzimattan sonra! Musikimiz tanzimattan evvel!

Derdim; bu “vecize”mi evvelâ içinden, sonra dışından kabul etmez, fakat bir an için hoşlanarak dinlerdi.”¹⁴

Az sözle çok şey anlatma iştiağını belirten cümleleri aforizmalarla süsleyen Midhat Cemal'in bu hususta özel bir eğilimi olduğu aşikârdır.

Midhat Cemal, Medresetü'l-Vâizin'de verdiği hitabet derslerinden müteşekkil bir ders kitabı olan *Hitabet Dersleri*'nde de “lütuflarının kemiyeti âdi bir kitabın sahifelerini dolduramayacak kadar az; fakat manalarının mahiyeti tarihlerinin fezâ-yı hadisâtını dolduracak kadar çok”¹⁵ olan sözleri yüceltmış, az kelimeyle çok şey anlatma üzerinde durmuştur:

“Kuvve-i muhayyilesi olan bir adam için, tek bir kelime bazen bir âlem, bazen bir kûşe-i tabiat, bazen bir hâdise-i tarihiye, bazen bir belde, hatta bir asır ihtar ve ilham etmeye kâfi gelir.”¹⁶

Midhat Cemal, kitap düzeyindeki çalışmalarının dışında *Son Posta*'da 2 Ocak 1946'da başlayıp “Köşe Penceresi” adı altında 24 Mart 1956'ya kadar sürdürdü-

13 Midhat Cemal Kuntay, **Mehmed Akif: Hayatı-Seciyesi-Sanatı-Eserleri**, Semih Lütfü Kitabevi, İstanbul, 1939, s.307.

14 a.e., s.214.

15 Midhat Cemal Kuntay, **Hitabet Dersleri**, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, İstanbul, 1330, s.14.

16 a.e., s.170.

ğü günlük gazete yazılarında da ondaki aforizma anlayışını gösteren ifadeler kullanmıştır. Birtakım vecizelerin, en seçkin müellifleri okumaktan alınacak zevki bir darbeye verdiği belirtmiş¹⁷, bir adım daha ileri giderek cümleden kelimeye gitmiş ve tek heceli kelimelerin kuvvetine dikkat çekmiştir:

*“Vecizenin marifeti kisanın güzelliğini kafalardan evvel kulaklara karşı gizli bir tahakkümle kullanmaksa, tek heceli kelimeler, vecizeyi bir damla kadar küçültmenin sırrını taşır ve korkunç güzeldir.”*¹⁸

Bu noktada yazı hayatında ısrarla “vecize” tabirini kullanan Midhat Cemal için hangi sebepten ötürü “vecize yazarı” değil de “aforizma yazarı” nitelemesinin yapıldığı sorgulanabilir. Bu sorunun cevabı yazarın referans aldığı kaynaklarda aranmalıdır. Midhat Cemal’in sanatını yapan unsurlardan biri de Batı edebiyatı ve özellikle Fransız edebiyatıdır. Midhat Cemal, Fransızca eserleri aslından okuyabilecek, Alexandre Dumas-Fils ve Anatole France gibi yazarlardan Türkçeye roman çevirisi yapabilecek düzeyde yabancı dil bilgisine sahiptir ve Batı edebiyatının verimlerini yakından takip etmektedir. Ondaki az sözle çok şey anlatma anlayışına dayanan heyecan ve tutkunun yabancı yazarların eserlerinden alınan ilhamların ürünü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim eserlerinde kendisine ait olan aforizmalar haricinde muhtelif yazarların aforizmalarına da yer vermiştir. Epiktetos’un “İnsan isterse, karga bile fal-i hayırdır!” ve Spinoza’nın “Muvaffak olduğum için memnun değilim; memnun olduğum için muvaffakım!”¹⁹, Victor Hugo’nun “Faziletle fezahat arasında kalın bir duvar varsa bu duvarda da bir insan geçecek kadar büyük bir delik var”dır²⁰, Joseph Chénier’in “Her şeyi methetmek ahmaklık, her şeyi tezyif etmek de hodbinliktir”²¹, Bonnot de Condillac’ın “Nasâyih, (yapılması lazım gelen şeyi) o zaman öğretmiş olur ki (yapılmaması lazım gelen şey) evvela anlatılır”²², Dostoyevski’nin “Bir başkasının hakikatini kendine mâl edip tekrar etmekten ise kendi kizbini söylemek müreccah. Çünkü kendi yalanını söylediğin zaman bir insansın fakat başkasının hakikatini söylediğin vakit bir papağansın!”²³ Gibi ifadeleri Midhat Cemal’in

17 Midhat Cemal Kuntay, “Darbimeseller ve Milletler”, **Son Posta**, 10 Haziran 1950, Sene:20, No.5637+1449.

18 Midhat Cemal Kuntay, “Tek Heceli Kelimelerin Kuvveti”, **Son Posta**, 15 Nisan 1950, Sene:20, No.5637+1443.

Midhat Cemal’in bu konuyla ilgili diğer gazete yazıları için makale sonunda yer alan kaynakça kısmına bakılabilir.

19 Midhat Cemal Kuntay, **Üç İstanbul**, 17.bs., Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.375. (Yazının devamında bu baskıdan faydalanılacaktır.)

20 a.e., s.631.

21 Midhat Cemal Kuntay, **Hitabet Dersleri**, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, İstanbul, 1330, s.357.

22 a.e., s.354.

23 a.e., s.200.

eserlerine serpiştirilmiş vaziyette karşımıza çıkmaktadır. Bu sözlerin ait olduğu ilgili kişiler tarafımızdan tespit edilmiş değildir; Midhat Cemal, söylenen sözün kime ait olduğunu açık bir şekilde beyan etmiştir. Bazen de isim vermeyerek “Deha bile büyük Alman şairinin dediği gibi insanın çıkmamak şartıyla uluhiyetle dayadığı merdivendi”²⁴ gibi ifadelerle kapalı göndermelerde bulunmuştur. Bu cümleler kuvvetle muhtemel Midhat Cemal’in Fransızca aslından okuduğu eserlerde dikkatini çeken ve kendi tercüme anlayışına dayanarak Türkçeleştirdiği ifadelerden oluşmaktadır. Bu sebeplerle birlikte düşünüldüğünde onu Batı kültürünün bir ürünü olan “aforizma” ile bağdaştırmanın ve “aforizma yazarı” olarak tavsif etmenin gerekliliği anlaşılmış olacaktır.

Midhat Cemal’in eserleri arasında aforizma yoğunluğuyla öne çıkan eseri tek romanı *Üç İstanbul*’dur. Eser içerisinde çeşitli konulara dair aforizmalar okuyucunun karşısına sürekli çıkmaktadır. Birtakım mefhumları tanımlamak ve açıklamak amacıyla veya toplumsal konulara ahlâki bir bakış açısı getirmek suretiyle eleştirel tutumlar sergilenerek söylenen ya da az sözle çok şey anlatma hevesinin yazarda oluşturduğu alışkanlığın semeresi olabilecek ve aforizma adı altında değerlendirilebilecek cümlelerden bazıları şunlardır:

“Güzel düşünülmüş yalana, üstübaşı temiz rezalete insanlar muhtaçtır; içtimali silah olan iftirayı, teselli olan dedikoduyu, kazanılmamış parayı kaldır, bütün müesseseler yıkılır”²⁵

“İngiliz, İngiltere’ye benzer; anlamak için yıllar lazım... İngiliz’in kibarlığı hükümet gibidir; dikkat etmezsen göremezsin... İngiliz aptal olmadan on iki saat susan adamdır.”²⁶

“Felaketin birden bire söylenmesi ikinci bir felakettir”²⁷

“İnkılâp bir insanın uykusunu tamamen aldıktan sonra uyanmasıdır. İhtilal, birini gece yarısı dürterek uyandırmaktır; insan birdenbire uyanır, çok uyanır, fazla uyanır.”²⁸

“İnsan kendi zayıf tarafını, herkesin bildiğini zanneder ve onu örtmek için zıddını söyler.”²⁹

“Her tecceddüde millet taraftar, ahali düşmandır.”³⁰

“Komitelerde fertler değil, heyet-i mecmualar temiz olur.”³¹

24 Midhat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, s.638.

25 a.e., s.35.

26 a.e., s.161.

27 a.e., s.170.

28 a.e., s.213.

29 a.e., s.253.

30 a.e., s.344.

31 a.e., s.366.

“*Cemiyetler uzviyettir; beyaz küreyvelerin yanında renklileri de bulunur.*”³²

“*İhtilallerde her fikir sırtında kan parçası taşır.*”³³

“*Gizli konuşmanın çaresi çehrenin görülmemesidir, sesin duyulmaması değil.*”³⁴

“*Kıskanan kadında bir ormanlık kudurmuş havyan vardır. Erkeği kıskanan kadında değil, kadını kıskanan kadında... Bu kadın hem kendine ıstıraptır, hem başkasına.*”³⁵

“*Şişmanlık kadının aynaya bakmadan gördüğü çirkinliktir. Hiçbir elbisenin, hiçbir hilenin örtemeyeceği sakatlık.*”³⁶

“*Büyük hastalıklar dört mevsime tahammülü olmayan ağaçlardır. Şiirleri, çiçekleri bir iki ayda dökülür. Siyah kollarıyla ayağa kalkıp dururlar; kömürden iskelet gibi.*”³⁷

Aforizma formunun felsefe ile yakın bir ilişki içinde olduğunu belirtmiştik. *Üç İstanbul*’da geçen, felsefî açılıma müsait olan bir cümle de “*Sanat, hayat dediğimiz yalanı gerçek sanmak için uydurduğumuz ikinci bir yalan*”dır³⁸. Bu aforizma, Platon’un idealar âlemi ile ilgili görüşlerini akla getirmektedir. Platon, gerçek bilginin temelini ancak duyulur ve görülür dünyanın ötesindeki idealar âleminde bulunabileceğini, yaşamış olduğumuz dünya içindeki varlıkların ise idealar âleminin iyi veya kötü birer taklitleri yahut gölgeleri olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiaya göre dünyayı az veya çok yansıtmaya amacı güden sanat ise gerçeğin gölgesinin bir yansıması olarak üçüncü derecede kalan bir kopyanın kopyası derekesine düşmektedir. Sanatı, hayat dediğimiz yalanı gerçek sanmak için uydurduğumuz ikinci bir yalan olarak ifade eden Midhat Cemal’in birince derecede Antik Yunan düşünürlerinden etkilendiğini söylemek, ortaya konulan fikirlerin paralelliğine rağmen başka kanıtları da gerektirmektedir. Bu bağlamda ancak Midhat Cemal’in bu cümleyi okumuş olduğu Batı kaynaklı kitapların birinden tercüme ettiğini veya aforizma formu altında birtakım yazarlardan etkilendiğini söyleyebiliriz. Bu örnekle birlikte Midhat Cemal’i “vecize yazarı” değil de “aforizma yazarı” olarak niteleyişimizin gerekliliği bir kere daha ortaya çıkmaktadır.

Üç İstanbul’da bahis konusu edilen önemli meselelerden biri de ülkenin içinde bulunduğu vahim durumdur. Midhat Cemal, “elbise adamlar, boya yüzler,

32 Midhat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, s.366.

33 a.e., s.469.

34 a.e., s.491.

35 a.e., s.475.

36 a.e., s.550.

37 a.e., s.693.

38 a.e., s.638.

öğrenilmiş sesler, ezberlenmiş heyecanlarla”³⁹ ve “memleketin tarihini okkayla, bayrağını arşınla satabilecek adamlarla dolup boşalan”⁴⁰ salonların varlığından rahatsız olduğu Meşrutiyet ve Mütareke yıllarının İmparatorluğunu eleştiren keskin ifadeler kullanmış, savaş dönemiyle ilgili tespitlerde bulunmuş, yorum ve değerlendirmeler yapmıştır. Yine aforizma bağlamında değerlendirilebilecek bu cümleler bazen roman kahramanlarına söylenmiş bazen de anlatıcı-yazar tarafından verilmiştir:

“...Rambert, istenilen paranın ne kadar olduğunu Nuri Bey’den, o da Nazır’dan sordu: Nazır küçük diline dolanan bir sesle cevap verdi: “Beş yüz lira! Nuri Bey sakalına kadar sapsarı oldu. O gün devlet hazinesinde beş yüz lira yoktu. Osmanlı imparatorluğu altı yüz senelik sakalıyla dileniyordu.”⁴¹

“Memleketi taksim mi ederlermiş? Memleketin zaten neresi benim? Ereğli’de kömür Fransız! Haydarpaşa’da demir Alman! Yalnız Yemen’de dökülen kan Türk! Üstünde ölüp altında gömülecek kadar bir toprak; bu mu memleket? Elçi tercümanlarının çiğnedikleri leşe siz Osmanlı İmparatorluğu mu diyorsunuz?”⁴²

“Adnan: “Tarih iki türlü düşman kaydeder: Önden vuran, arkadan vuran. Fakat Harb-i Umumi’de üçüncü bir nevi düşman daha görüldü: Yandan vuran. Türk ordusunu yan yana yürütenler vurdular. Yaralarımızdaki kurşunlardan bir kısmı bizim paralarımızla alındı.”⁴³

“Omzumuzda bu kafa varken ayağımız bir adım atamaz. Amerika’da Bossouto kabilesi bir kadın almak için on öküz verirmiş. Biz bir merkez kumandanını azletmemek için milyonlarca Türk kadınıni feda ediyoruz.”⁴⁴

Daha önceki örneklerde gösterdiğimiz gibi kadının kıskançlığı, güzelliği veya çirkinliği üzerine de bir şeyler söylemiş olan ve esasında kadına çok ehemmiyet verdiği anlaşılan Midhat Cemal, kadına hak ettiği değer verilmediğinden yakınmaktadır.

“Vatanı varsa tek insan yirmi beş milyon insanla beraber yürür, beraber oturur; beraber yatar kalkar. 1918 mütarekesi demek yirmi beş milyon insan kollarını uzattıkça birbirlerinin ellerini tutamayacaklar demektir.”⁴⁵

“Vahdettin o kadar alçaldı ki başını kaldırıncı Venizolos’un tabanını görüyor.”⁴⁶

39 Midhat Cemal Kuntay, **Üç İstanbul**, s.142.

40 a.e., s.124.

41 a.e., s.55-56.

42 a.e., s.87-88.

43 a.e., s.399.

44 a.e., s.454.

45 a.e., s.510.

46 a.e., s.511.

Mütareke dönemi padişahını ağır bir şekilde yermek isteyen Midhat Cemal, onu bir dönem başbakanlık da yapmış olan Yunan devlet adamı ile mukayese etmiştir.

Midhat Cemal, örneklendirdiğimiz gibi *Üç İstanbul*'da uygulama sahasında aforizma formunu sıkça kullandığı gibi teorik olarak "vecize" kavramını da kullanmıştır. Üç İstanbul'da "vecize" ibaresinin geçtiği yerlerden bir kısmı şu şekildedir:

*"Namussuzluk, kocasından başka erkeği aldatmaktır vecizesini, Macide, İstanbul'da mektepte iken, roman düşkününü bir cılız kızdan işitmişti. ..."*⁴⁷

*"...O zaman Süleyman'ın gözleri hitabet ediyor, darbimeseller, vecizeler başlıyordu: 'İyi hesabın iyi dostluk olduğu', 'insanın sırtındaki gömleğe bile inanamaması' ..."*⁴⁸

Bunlar arasında kuşkusuz en önemlilerinden biri söylenen sözün insan üzerindeki tesirinden bahsetmesi hasebiyle aşağıdaki pasajdır:

*"O, konaklara, hizmetçiyle hanım arası bir çehreyle giren bir nevi kadınlardan; misafir varken dalkavuktu; fakat, konakta kimse yoksa hanımefendiyle arkadaştı. En sık lakırdısı "dünyanın fani olduğu" idi. "İkbale fazla güvenmemeliydi." Tekirdağlı Cemile Hanım bu vecizeyi söylerken çehresi kitap kadar koyulaşır; başı çok hususi bir tavırla sallanır; göğsünden uğultular, mistik sesler çıkar; dinleyenler korkuların en güzeliyle mahzun olurlardı."*⁴⁹

Tekirdağlı Cemile Hanım'ın vecizeleri karşısında dinleyenlerin korkuların en güzeliyle kederlenmeleri, söylenen söz karşısında oluşabilecek tesirlerden biri olarak telakki edilmiştir. Bunun yanında Tekirdağlı Cemile Hanım'ın konuşurken çehresinin kitap kadar koyulaşmasından, başını hususi bir şekilde sallayarak göğsünden uğultular ve mistik sesler çıkarmasından bahsedilişi ile söyleyen kişinin de çeşitli duygu ve heyecan sellerine gark olabileceğine dikkat çekilmiştir. Bu şekilde düşünüldüğünde vecize/aforizma ifade biçiminin bazı özellikleriyle düzyazı içerisinde ayrı bir formu teşkil ettiğini ve Midhat Cemal'in de bunun bilinci içerisinde hareket ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Midhat Cemal'in aforizmaları *Üç İstanbul* ile sınırlı değildir. Diğer eserlerinde de örneklere rastlamak mümkündür:

*"Korku ile müteheyyic olan bir müfekkireye sânihat-ı sâbite rezk etmek titreyen bir kâğıda yazı yazmaktan güçtür."*⁵⁰

47 Midhat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, s.253.

48 a.e., s.388.

49 a.e., s.154.

50 Midhat Cemal Kuntay, *Hitabet Dersleri*, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, İstanbul, 1330, s.249.

“Terazide ağır gelen son tane değil, belki üzerine diğer tanelerin mütedâriken yığıldığı ilk tanedir.”⁵¹

“Hep 18 yaşının neticeleri: o yaşta insan 4 dakikada âlim, beş dakikada cahil olur.”⁵²

“Ölüm kadar hudutsuz olan şey aşkın şehveti değildir, kişinin şehvetidir; ve bilhassa siyasî kinin...”⁵³

Örnekleri arttırmak mümkündür. Aforizmaların Midhat Cemal nesrinin karakteristik özelliklerinden birini oluşturacak derecede sıklıkla kullanıldığı, bunun bir eserle sınırlı kalmayıp eserlerinin bütününe yayılan bir ifade biçimi olduğu ve de az sözle çok şey anlatma fikrinin aforizma kullanımları dışında teorik olarak da işlendiği görülmüştür. Midhat Cemal’in nesri ise erken denebilecek bir vakitte gazete ve dergi sütunlarında takdir edilmiş, bu bağlamda devrine etki eden bir yazar olmuştur. İlgili yazılardan birinde Faruk Nafiz Çamlıbel’in Midhat Cemal hakkındaki kanaatleri şu şekildedir:

“Midhat Cemal, hem âlim, hem sanatkârı ve edebiyatımızı tahlil ederken dürüst bir hâkim gibi davranmaya mecbur oluyordu. Onun bîtarafılığı, mesleki bir itiyattan ziyade, olgun bir mantığa ve dolgun malûmata istinat ediyordu. Başkaları “ben varım!” diyerek hiçliğe karışırken, Midhat Cemal tevazuu içinde bir cesamet kazanıyor, ve tabii yalnız kendi boylarını ölçecek kadar kısa görüşlü muasırlarından engin bakışı ile ayrılmış oluyordu... Onun şimdiye kadar hiçbir meseleyi şahsiyata döktüğünü gören olmadı. Bizde, mükemmel bir münekkit için lüzumlu vasıflara sahip, yegâne adam onu bildim. Esaslı bir bilgi, kuvvetli bir muhakeme, katî bîtaraflık ve zeki bir üslûp. Midhat Cemalin şiirleri oldukça resmî, yani bir parça külfetliydi, fakat “Üç İstanbul” ve “Mehmet Akif” müellifinin nesri, son devrin, bence en samimî ifadesidir.”⁵⁴

Üç İstanbul’un 1938, Mehmet Akif monografisinin ise 1939’da ilk baskılarını yaptığı, yukarıya almış olduğumuz yazının da 1941’de yayımlandığı hesap edilirse Midhat Cemal’in eserlerinin kısa süre içerisinde edebiyat ve kültür hayatında akis uyandırdığı anlaşılmaktadır. Bir yazarın sanat anlayışı ve kitapları hakkındaki değerlendirmeleri içeren bu yazının, sanatın demir leblebisini çiğneyen bir başka şair tarafından kaleme alınışı ise dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan bir diğeridir.

51 Midhat Cemal Kuntay, **Hitabet Dersleri**, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, İstanbul, 1330, s.334.

52 Midhat Cemal Kuntay, **Mehmet Akif, Hayatı-Seciyesi-Sanatu-Eserleri**, Semih Lütfü Kitabevi, İstanbul, 1939, s.13.

53 Midhat Cemal Kuntay, **Sarıklı İhtilâlcî Ali Suavi**, Ahmet Halit Kitaevi, İstanbul, 1946, s.57.

54 Faruk Nafiz Çamlıbel, “Midhat Cemal’i Nasıl Tanıdım?”, **Yedigün**, 3 İkinciteşrin 1941, C.18, No:452, s.9.

Aforizma yazarı olarak Midhat Cemal Kuntay'ın gözden kaçırılmaması gereken bir tarafı, onun aynı zamanda dilden dile dolaşan “Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır/Toprak eğer uğruna ölen varsa vatandır!”, “Anlat bana bir parçacık ecdâdımı anlat/Muhtacım o efsaneye, tarihe masal kat!” gibi keskin ve sert beyitleri de olan bir şair oluşudur. Aforizmalar nicelik itibarıyla az olarak gözüken ancak şerh edilmeye müsait yapıları ve arkalarında barındırabildikleri anlam katmanlarıyla çok şeyler anlatabilmenin ifadesi olan özlü sözlerdir. Şiir de bir nevi söz ekonomisi demek olan “az lâfız çok mana” anlayışının hâkim olduğu bir sanatsal alandır. Bu özelliklerle birlikte düşünüldüğünde şairlik yönünün Midhat Cemal'in nesrine etki ettiği söylenebilir.

Edebiyatımızda şiirler yazmasının yanında diğer türlerde de eserler kaleme alan sanatçıların umumiyetle şairlikleriyle tanınmaları, Midhat Cemal'in nesrinin karakteristik bir özelliği olan aforizma kullanımında şairliğinin de tesirinin olduğuna dayanak oluşturmaktadır. Nitekim edebiyatımızda aforizmalar toplamından oluşan ilk çalışma olarak tespit ettiğimiz *Tiryaki Sözleri*'nin (1918) müellifi Cenap Şahabeddin de şairdir. Düzyazı türünde eserler kaleme almış olmakla birlikte Ahmet Haşim ve Yahya Kemal gibi isimler de edebiyat tarihimizde şairlik vasıflarıyla öne çıkmışlardır. Roman, hikâye, makale, deneme, edebiyat tarihi gibi yazınsal türlerin hemen hemen hepsinde kalem oynatmış; ancak çok ince bir şiir kitabını dolduracak kadar az sayıda şiiri olan Ahmet Hamdi Tanpınar da makalelerinde kendisinden genç bir şair⁵⁵ olarak bahsetmiş, Mehmet Kaplan ise makalesine “Bir Şairin Romanı: Huzur” ismini verirken onun yine şairlik vasfına dikkat çekmiştir. Bir nükteyi veya ironi şemmesini taşıyan küçük değiniler olan ikişer mısralık etkileyici ifadelerini aslında bir müzikal terim olan “noktürn” olarak adlandıran⁵⁶, “Öfkesiz fikir ne kadar acıklı bir manzaraysa, fikirsiz öfke de o nispette merhamete lâyük bir levha”dır gibi cümleleri bulunan ve sivri dilli bir şair olan Necip Fazıl da düzyazılarına nispeten şiirleriyle öne çıkmaktadır. Romancı, deneme yazarı, gazete yazarı ve eleştirmen olan Attila İlhan da şairdir. Benzer örnekleri arttırmak mümkün olduğu gibi ortaya koymaya çalıştığımız duruma mugayir sanatçılar da gösterilmesi imkân dâhilinde olacaktır. Ancak bu, genel bir kanıya varmamıza engel olmamalıdır.

Edebî hayatında şiir yazmakla birlikte muhtelif yazınsal türler etrafında kalem oynatmış yazarların daha çok şairlik vasfı ile öne çıktıkları görülebildiği gibi şairlikleri onların nâsirliklerine de etki edebilmektedir. Şairlik vasıfları söz konusu isimlerin yazın hayatına öyle veya böyle etkide bulunmuştur. Aynı durum Midhat Cemal Kuntay için de söz konusudur. Bu bağlamda Midhat Cemal'in

55 Ahmet Hamdi Tanpınar, “Türk Edebiyatında Cereyanlar”, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yayınları, 2.bs., İstanbul, 1977, s.112.

56 M. Fatih Andi, “Arif Nihat Asya'nın Kısa Nesirleri”, **İlmî Araştırmalar**, S.18, İstanbul, 2004, s.12.

“az sözle çok şey anlatma” noktasında birleştirebileceğimiz şairlik yönünü ve düzyazıda aforizma formunun kullanımını ilişkilendirebiliriz. Şüphesiz Midhat Cemal’in aforizmalarını salt onun şairlik yönüne bağlamak doğru değildir, bunda Midhat Cemal’in yaptığı okumaların ve bilinçli bir tavır olarak aforizmaları eserlerinde kullanma tasarrufunun etkili olduğu unutulmaması gerekir. Bununla birlikte şairliğin bu husustaki rolü, nazmın nesre olan tesiri üzerinde düşünmeyi gerektirmekte, günümüz edebiyatında düzyazı ürünü olan roman türünün popüleritesi karşısında ezilen şiirin/nazmın bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi bizim edebiyatımızda da nesirden önce var olduğunu ve de klâsik Türk edebiyatımızın nazma dayalı olduğu realitesini hatırlatmaktadır.

Bu çalışmaya bir kısmını aldığımız aforizmalarda cemiyet hayatı, kadın, kadının değeri, edebiyat, musiki gibi muhtelif meselelerin ele alındığı, bununla birlikte en çok vatanî, millî konular üzerinde durulduğu görülmüştür. Daha çok gençlik döneminde yazdığı ve sonraları *Türkün Şehnamesinden* adlı kitapta topladığı hamasi şiirleriyle vatan şairi olarak da tavsif edilen Midhat Cemal’in aynı paralelde aforizmalara yer veriyor oluşu, şiir platformunda işlediği duygu ve düşüncelerini şiir mantığına uygun bir şekilde düzyazı içerisine de aksettirdiğini göstermektedir. Midhat Cemal’in Türkçeleştirerek eserlerine monte ettiği farklı dilde yazılmış aforizmaların vatanî/millî olmaktan öte felsefî, sosyolojik ve psikolojik açılıma müsaait ifadelerden müteşekkil olması da önemlidir. Zira bu, kendisine ait aforizmalarda belli temler etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Bu noktada vatan şairi Midhat Cemal ile aforizma yazarı olarak Midhat Cemal arasında bir bütünlük olduğunu, daha önce de belirttiğimiz gibi şairliğin nesrini etkilediğini söyleyebiliriz.

Genellikle bir hükme varılan ve eleştiri barındıran aforizmalarda dikkati çeken önemli noktalardan bir tanesi dilin kullanımınıdır. Örneğin 1300 (1914) tarihli *Hitabet Dersleri*’nde geçen aforizmalara bakıldığında tamlamaların ağırlıkta olduğu, Arapça, Farsça kökenli kelimelere yer verildiği, 1938 tarihli *Üç İstanbul*’a bakıldığında ise hemen hemen hiçbir tamlama ile karşılaşmadığı, sade bir dil kullanıldığı görülmektedir. Çok genel bir mesele olan dilde sadeleşme ve Cumhuriyet sonrası yapılan birtakım hareketlerle de ilgisi bulunduğunu düşündüğümüz bu farklılığa yalnız değinmekle yetiniriz.

Sonuç

Aforizma formu, Türk edebiyat ve kültür hayatına Tanzimat dönemiyle hız kazanan Batılılaşma/Modernleşme sürecinde giren bir yenilik değildir; bu form –birbirlerini tam olarak karşılamayan bir gelişme sürecine sahip olsalar ve farklı kültürel kodları barındırsalar da– başka adlarla bizde de mevcuttur, yalnızca “aforizma” adı bizim için yenidir. Yenilik olarak adlandırabileceğimiz bir diğer şey ise bu formun edebî ürünler arasında serpiştirilmiş bir vaziyette karşımıza çıkmayıp müstakil olarak eser teşkil edecek şekilde kullanılması olacaktır.

Midhat Cemal Kuntay’da aforizma kullanımı eserlerinin bütününe yayılmış bir vaziyette karşımıza çıkmaktadır. Onu “aforizma yazarı” olarak ayırıcı kılan taraf ise diğer yazarlara nazaran bu kullanımın sıklığı, ifadelerinin keskin ve sert cümleler şeklinde dikkati çekmesi, teorik olarak “az sözle çok şey anlatmak” fikrini de muhtelif yazılarında işlemiş olmasıdır. Şairliğinin de etkisinin bulunabileceğini ifade ettiğimiz aforizma yazarı olarak Midhat Cemal Kuntay’ın bu anlayışında yapmış olduğu Batı kaynaklı okumaların tesirine dair izlerin bulunması da ifade edilmesi gereken bir diğer husustur.

Kaynakça

Alvan, Türkan, “Klâsik Türk Şiirinde İcâz’a Dair Tesbitler ve Teklifler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, s.33, İstanbul, 2015.

Andı, M. Fatih, “Arif Nihat Asya’nın Kısa Nesirleri”, *İlmî Araştırmalar*, s.18, İstanbul, 2004.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lügati*, c.2, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2005.

_____, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lügati*, c.3, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2006.

Çamlıbel, Faruk Nafiz, “Midhat Cemal’i Nasıl Tanıdım”, *Yedigün*, 3 İkinci-teşrin, c.18, No. 452, 1941.

Cenab Şahabeddin, *Tiryaki Sözleri*, haz. Orhan Fuad Köprülü, Reyhan Erben, İstanbul, Tercüman Gazetesi, 1987.

Evrimer, Rifat Necdet, *Bu Dünya Böyledir İşte, Aforizmalar; Denemeler; Sohbetler; Makaleler*, İstanbul, Anıl Yayınevi, 1958.

Kerimoğlu, Caner, “Hakan Günday Romanlarında Aforizmalar”, *Turkish Studies – International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, vol. 5/1, Winter 2010.

Kuntay, Midhat Cemal, *Hitabet Dersleri*, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1330.

_____, *Üç İstanbul*, 17.bs., İstanbul, Oğlak Yayıncılık, 2014.

_____, *Mehmed Akif: Hayatı-Seciyesi-Sanatı-Eserleri*, İstanbul, Semih Lütfü Kitabevi, 1939.

_____, *Sarıklı İhtilâlcî Ali Suavi*, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1946.

_____, “Hicivler ve Vecizeler Maskeler”, *Son Posta*, Sene: 19, No. 5636+1096, 28 Nisan 1949.

_____, “Bir Vecize ve Bir Ölüm”, *Son Posta*, Sene: 19, No. 5637+1146, 27 Haziran 1949.

_____, “Tek Heceli Kelimelerin Kuvveti”, *Son Posta*, Sene: 20, No. 5637+1443, 15 Nisan 1950.

_____, “Kaybolan Tarz”, *Son Posta*, Sene: 20, No. 5637+1149, 21 Nisan 1950.

_____, “Darbimeseller ve Milletler”, *Son Posta*, Sene: 20, No. 5637+1449, 10 Haziran 1950.

_____, “Bir Emekli ve Bir Vecize”, *Son Posta*, Sene: 21, No. 5637+1820,

27 Nisan 1951.

_____, “Atatürk’ün Ahmet Rasim İçin Bir Vecizesi”, *Son Posta*, Sene: 25, No. 5637+3404, 22 Eylül 1955.

Olgun, Tahirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, yay. haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1973.

Özden, Akil Muhtar, *Aforizma: Dr. Akil Muhtar Özden 1877-1949 Vecîzeleri*, toplayan A. S. Ünver, S. Kızıldağı, N Ayaydın, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, 1949.

Saraç, M. A. Yekta, “İcâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.XXI, İstanbul, 2000.

Shiple, Joseph T., *Dictionary of World Literature: Criticism-Form-Technique*, New York, Philosophical Library, 1953.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 2. bs., İstanbul, Der-gâh Yayınları, 1977.

Tietze, Andres, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, c.1, İstanbul, Simurg Yayınları, 2002.